

היבטים חינוכיים ביצירת ש. שלום

נח פניאל

המשורר ש. שלום הגיע לגבורות זכה להערכה חמה של יצירתו רבת השנים במסיבות שנערכו לו בחיפה ובתל-אביב ובעתונות.

כאן נעמוד גם על כמה היבטים חינוכיים ביצירתו.

חינוכו של ש. שלום לא היה דומה לחינוכם של ילדי ישראל בזמנו בפולין. בילדותו הוא לא הלך ל"חדר", אלא למד בבית מפני מלמד פרטי, שאמא שלו הביאה מבית אביה שבפארצ'ב ללמד את ילדיה בדרוהוביץ'. (כרך ז', עמ' 19). כך היו נוהגים, כנראה בחצרות אדמו"רים של חסידים. כשפרצה מלחמת-העולם הראשונה, היה שלום בן תשע. בהתקרב הצבא הרוסי לגאליציה עזבו בני משפחתו את דרוהוביץ' ועברו לוינה, ושם ישבו שמונה שנים. גם בווינה לא ביקר שלום בבית-ספר (שם, עמ' 22). הוא למד בביתו מפני הרב כץ מצ'רנוביץ תורה, ש"ס ופוסקים. אחר-כך התחיל בלימודי חוץ, גרמנית, רומית ויוונית מפני פרופסור אחד מבאי בית אביו (שם, שם; כרך א', עמ' 18). בשנת תרפ"ב עלו כל בני משפחתו ארצה והתיישבו בירושלים. שלום היה אז בן שבע עשרה. הוא נתקבל לבית-המדרש למורים של "המזרחי", ולאחר שסיים את חוק לימודיו, הוא יצא לעבודת הוראה בהתנחלות חסידים מפולין, שנקראה אחר-כך "כפר חסידים". זה היה נסיונו הפדגוגי הראשון.

על מורה להיות בעל הרגשת-עולם הומאנית. ואמנם, הרגשה כזאת היתה לש. שלום בגשתו לעבודתו החינוכית. הרגשה זו הוא ירש ודאי מאמא שלו, "אם בישראל" (כרך ד', עמ' 265-273), שנפשה "היתה קשורה בנפשו". (הנר לא כבה, כרך ו', עמ' 79). והרגשה הומאנית זו אנו מוצאים אחר-כך בכמה מקומות ביצירתו הפיוטית. המשורר שואף אל "האושר הזה - להיות טוב לאדם.../האושר הזה/גדול מכולם, עליון בסולם, אליו יכמה בשרי ורוחי, אליו אשא עיני במותי - /האושר לקרוא לאדם אחי/ולאשה אחותי..." (כרך ב', עמ' 118-120). והוא מתפלל: "הוריני לעשות את הטוב" (שם, עמ' 241); "שמרני אלהים משנוא את אחי האדם" (כרך ד', עמ' 56). להרגשה זו נשאר ש. שלום נאמן כל ימיו. כעבור שנים הוא כותב: הסמך-מים שולט בעולם, "ובמה ינוצח? אם יתן/כל איש את נפשו באהבה/לא לעצמו לגופו/כי אם לנשמת כל חי". (כרך יא, עמ' 32). יש "לאהוב ללא מי וללא מה" (אלגביש, עמ' 45). אדם חייב "לחיות אהבה/ולא בדברים" בלבד (אור הגנוז, עמ' פט). כי "למה אני חי/לתת שיי" (שירים אחרי חצות, עמ' מ). והוא מזכיר לזכותו: "הילדים שאהבתי" (כרך יא, עמ' 74). אמנם, במשך השנים נחל המשורר גם אכזבות. והוא קובל: "קנאוני שנאוני מפני שאהבתיים" (אלגביש, עמ' 52). לפעמים הוא מהרהר: "חטאתי באהבת יתר..." אך אין בדעתו "לחזור בתשובה..." (כרך ט', עמ' 102).

אולם בשעה שש. שלום היה מורה צעיר לימים, הוא ניגש לעבודתו החינוכית ב"כפר חסידים" בהתלהבות. והרגשתו ההומאנית התגלתה בדאגתו וחרדתו לשלום תלמידיו. על כך מספרת תלמידתו לשעבר ב"כפר חסידים", אידה זיגלמן:

נתמזל מזלי להיות אחת מתלמידותיו הראשונות של ש. שלום בכפר חסידים בשנת 1925. שלום צעד אז את צעדיו הראשונים בשירה העברית. מפליא היה הדבר, שגם אני וגם חברותי בכיתה הרגשנו מהשיעור הראשון, שיש לנו ענין עם כוח עולה בספרות העברית, דבר שלא היה ידוע אפילו למבקרים הספרותיים. זה יצר קשר מיוחד בינינו ובין המורה. הוא הכניס אותנו אל עולמו הרגשי והפיוטי ובהשפעתו

רוב המובאות שבמאמר זה הן מתוך "כתבים" של ש. שלום בהוצאת "יבנה" תל-אביב. להלן אציין רק את הכרך והעמוד.

נקשרנו עמוקות ללשון העברית, לארץ ולמולדת. כמובן, יחסנו אליו היה אחר מאשר לשאר המורים. בשיעוריו גילינו יותר ענין. הצדמעת בכיתתו לא היתה כפויה ופקודותיו היו לנו חוק בל יעבור... המלריה צעדה בראש וגם שלום חלה בשתי מלריות. הוא המשיך עם זאת ללמד בחום גבוה עד שהתגברה עליו ההתקפה. באחת ההתקפות האלה, שהיתה קשה במיוחד, התלמידות סידרו תזונות, בפקודת הרופאה, כדי לשמור עליו בלילה... ועוד מעשה שהיה ונשאר חרוט בלב התלמידים. היה זה בטיול של כמה כיתות מבית ספרנו לטבריה. הטיול היה בעגלה רתומה לסוסים, כמובן. ישבנו בעגלה צפופים, הבנים והבנות יחדיו, שובבים ושמחים. ובהשתובבות זו, ודווקא במורד התלול מן ההר לטבריה, הוציא אחד התלמידים את רגלו מחוץ לעגלה והנה העגלה נוטה נטיה מסוכנת אל התהום. אבל העין הפקוחה והשומרת של שלום ראתה את הסכנה ובלי לחשוב הרבה דחף את ידו לתוך הגלגל וברגע האחרון הספיק לעצור את העגלה ולהציל את רגלו של הילד. שלום עצמו שילם את מלוא המחיר. ידו נשברה ואנחנו נמצאים בטבריה בשעות הלילה המאוחרות. הכאבים היו ללא נשוא, אבל אנחנו, התלמידים, בקושי שמענו אנחה מפיו..." ("זכרונות", קול חיפה, 15.2.85).

סיפור זה של הגב' זיגלמן בשינויים אחדים, אנו מוצאים גם ברומאן של ש. שלום "הנר לא כבה", שיש בו יסודות אוטוביוגרפיים. ש. שלום מספר על צפנת. שהוא דמות דיוקנו של המחבר:

באותם הימים מורה צעיר היה בשוב חדש בעמק עכו. נסע עם הילדים בעגלה לטיול אל הגליל. כשהגיעה העגלה הטעונה ילדים לפנות ערב אל המורד המסוכן שמכר חיטין לטבריה, נשבר פתאום הבלם, והעגלה, שהחלה חובטת בצלעי הפרדות המבוהלות, התגלגלה באין מעצור אל התהום שבצלע ההר. היתה זאת עגלה סגורת דפנים, והילדים הכלואים בתוכה החלו זועקים צעקות אימים, בראותם כי אין מפלט עוד מריסוק האברים בתהום הפעורה לעיניהם. אותו הרגע קפץ המורה קפיצת נחשון מן העגלה המידרדרת והכניס ידו אל תוך הגלגל הקדמי. היד נשברה כקיסם, אך הגלגל נעצר והילדים ניצלו, נתהפכו עם העגלה אל עבר הכביש וניצלו. ואיש לא ידע אז, ואף לא ידע לעולם, כי ידו של אותו מורה צעיר בהישברה היא שעוררה את מעשה ההצלה הזה, אשר עוד הירבו לספר עליו כעל מעשה ניסים שאין לו הסבר... (כרך ו, עמ' 179).

על תקופת הוראתו בכפר חסידים מספר ש. שלום באחדות מיצירותיו. הוא נזכר בימים, שהשתתף "בהקדחת חסידים בכפרם, עיירה שנעקרה מגולה/ונשתלה בביצת הקישון" (כרך יא, עמ' 18). ובספרו "כוכב התקומה" הוא פונה ב"דבר אל המבקר" ואומר לו בין השאר: "באודל חלוץ, בביצת הקישון, עת זכוב הקדחת טרדני מישון, היתכתי חיי עד שחשתי: קדושה אדמת'יה, ועמה התקדשתי..." (שם, עמ' 13). ובהיותו בשליחות תרבותית ספרותית באמריקה בשנת 1950 הוא סיפר בין השאר לשומעיו שם:

שלוש פעמים בימי חיי זכיתי להיות שליח לדבר מצוה של התרבות העברית. הפעם הראשונה היתה זאת בראשית דרכי בארץ, בימי הקמתו של כפר חסידים. כאשר ראיתי את הרביים והחסידים עולים על אדמת ציה וצלמות, בתמימות ובמסירות הנפש ואין איש מנהלם ומדריכם – נעניתי להזמנת רביהם, שהיו ידידי וקרובי, ועזרתי להם בימי הקדחתו והמחסור, להניח את היסודות לחינוך עברי ארצישראלי בכפר חסידים זה, שעלה המן הגולה כולו כמו שהיה שם. (כרך ח, עמ' 195).

עם קבלת פנים חגיגית, שנערכה לו באמריקה, הוא מספר:

וכשהנני ניגש – לאחר החלק האמנותי – להשיב על דברי הברכה ולשאת את נאומי וקהל האלף קם על רגליו ופורץ בתשואות אחווה ממושכות, מתגבשת בי אותה תחושה, אשר חשתי לפני כן עוד רק פעם אחת בחיי – כאשר נקראתי בשנת

נח פניאל

תּרצוּו להיות "מחנך כפר חסידים" וראיתי את אוהלי נחלת־יעקב ועבודת־ישראל פזורים ביתמותם בביצות הקישון. היא התחושה האומרת: מפתח ללבבות הרבה ניתן פתאום לידך. נשמות יהודיות מלאות ערגה לנשגב, מחכות להדלקה מידך. שכת עצמך ובשרך, והיה כולך שרות, כולך "השמש" המדליק! ודומני, שכמו בתקופת כפר חסידים אז, כן בכל ימי שליחותי באמריקה עתה – קיימתי את הצו הפנימי הזה. (כרך י, עמ' 113).

אחרי כפר חסידים יצא ש. שלום אל המושבה הגלילית ראש־פינה להיות שם מורה בבית־הספר של המושבה. והנה המוטיבציה החינוכית שלו אז: "ואני חפצתי כי תשמחו אלי גיל, ילדים עברים בגליל. בריאים חפצתי כי תהיו וחסרי דאגה ואת נפשכם חפצתי כי תורקו אל על, קלה וחופשיה ככדור, ותפוס תתפסוה בצחוק משובה. את עקת הגלות חפצתי כי תסירו מעליכם ואת הפחד, ואת כל זה שאיננו ילדות. (יומן בגליל, כרך ו, עמ' 52).

אחרי ראש־פינה יצא ש. שלום לגרמניה ללמוד פילוסופיה באוניברסיטה של ארלנגן. אחרי שובו כל יום מלימודיו באוניברסיטה עוד לימד בשעורי ערב לעברית בערים נירנברג, פירט ובמברג הסמוכות זו לזו.

לאחר שחזר מגרמניה לארץ לימד בבית־ספר בירושלים ואח"כ היה מורה בבית־הספר בחדרה. כנראה, למושבה זו מתייחסים דברי המשורר ב"הנר לא כבה" על בית־הספר במושבה:

צפנת עמד בכיתתו ולימד פרק בתנ"ך. כיתת "השבאב" נקראה כיתה זו, ששום מורה לא חפץ להיות בה מחנך, והוא התנדב לכך. בשעה שרוב כיתות בית־הספר הכפרי היו מאוכלסות ילדי איכרים טובי מראה ובריאי בשר או ילדי תושבים וסוחרים, שאפנים ונאי נימוסים, הרי לכיתה ג' המקבילה הוכנסו כל ילדי הרחוב שבמושבה, כל קשי החינוך, היתומים והמוזנחים והנחשלים בידיעותיהם. ליד תינוקות צנומים, חששנים, שרק ב"צבתות" אפשר היה להוציא מלה מפייהם, ישבו נערים בני ארבע־עשרה ויותר, עזי מבט וחדי שיניים וחורצי לשון, אשר עדיין לא ידעו לחתום את שמם כהלכה.

...צפנת הרגיש עצמו בטוב בכיתה זו יותר מאשר בכל הכיתות האחרות. שבכל הכיתות חושש היה שמא הוא מקלקל, וכאן ברור היה לו שהוא מתקן. שבכל הכיתות הלימוד עיקר, וכאן פתיחת הלבבות והמוחות עיקר, הכנסת יוצאי דופן אלה אל משפחת האדם וכל "השיטות" כשרות לכך. (כרך ו, עמ' 81-82).

ככל שהתפתח כשרונו הפיזי של ש. שלום, כן גדלה מבוכתו, שנבעה מן הניגוד שבין עולמו הפיזי וחובתו כמורה, כפי שתיאר בשירו "מורה". (כרך א, עמ' 133-136). המעבר מחזיונותיו הפיזיים לעבודתו כמורה היה עליו קשה מאד. ואז החליט בשנת תרצ"ט לעזוב את ההוראה ולהקדיש את עצמו כולו ליצירה הפיזית למרות ידיעתו, שלסופר ומשורר קשה מאד להתקיים מיצירתו הספרותית־הפיזית. אך הוא קיבל על עצמו את הגורל הזה, כפי שהתוודה בשירו "הקדשה": "שיהו בתי שירי בנויים תפארת – ועקרתי את ביתי על אבניו..." (כרך ב, עמ' 105). הוא לא רצה להמשיך ו"להיות למלמד דרדקי עלוב" (כרך ח, עמ' 160). וזכר את גורלו של דוד שמעוני: "דוד שמעוני ז"ל הוציא מרירתו בכיתות הגימנסיה הרועשות כדי לזכות בפנסיה, שתאפשר לו עבודת יצירה מתוך שלוות הנפש לעת זיקנתו. ומשהגיע לפנסיה המיוחלת, כרע נפל שדור, כרץ מרתוני, שנשימתו עזבתו על סף המטרה" (שם, עמ' 173).

על הלך רוחו ולבטיו קודם שעזב את ההוראה מעידים דברים אלה ב"הנר לא כבה": הוא זקוק "לכמה חודשי בטלה, כלומר, לחודשי יצירה, שנפשו תכלה לה עד לידי שגעון... כשהוא חוזר מבית־הספר, מבלבל ומטושטש... יש לעשות את הניתוח האכזרי ולהסתלק מן המקצוע, שהוא בחר בו שלא לטובתו" (כרך ו, עמ' 106). ובהמשך:

היבטים חינוכיים ביצירת ש. שלום

"אני זוכר שעה אחת בכיתה, בבית-הספר שבמושבה. עשר שנים מלאו אז לעבודתי בהוראה; עבודה, שלא הוכשרתי לה, אלא קיבלתי אותה על עצמי אנוס על פי המחיה. עשר שנים דיכאתי בקרבי את קול היצירה, אשר תבעה ממני את נפשי כליל, ללא שריד כלשהו. עשר שנים נחבאתי מפניה, כיונה במעי הדגה. עשר שנים לא עצמתי עין בלילות והשלכתי לה פירוורים פירוורים מלבי, למען תתן מנוח לי. עשר שנים הלכתי בוקר-בוקר לעקדה, להקריב את חלבי ודמי על מזבח לא לי..." (שם, עמ' 156). אפשר שיש כאן הגזמה שביצירה פיוטית, אך מקצת אמת ודאי יש כאן. באותם ימים הוא חולם על חיים פשוטים וצנועים של הסתפקות במועט: "מי יתנני בית קטן בכפר, בין שדות, פת לחם וכד מים ומעט פנאי, פנאי להציל את אשר בוער כאש בעצמותי וכל העולם כולו קם עליו לכבותו. מי יתנני צולל בתהום רבה של השיכחה, לבל אזכור אשר היה שומה עלי לעשותו — ולא עשיתיו..." (שם, עמ' 158).

ש. שלום עזב את ההוראה, אך בלבו שמר את זיקתו לעולם הילדות, אל הילד היהודי, שתופס מקום נכבד ביצירתו הפיוטית. קודם כל בשירי התנ"ך. בשירים אלה אנו רואים את הילד, הילד היהודי, בסבלו, בחולשתו ובהיותו מטרה לרצח אכזרי. בשיר "וידי משה כבדים", שבו מתמודד המשורר עם תופעת הרודנות בתקופתנו, הוא כותב: "לשלטון עמלק בעולם בא הסוף! זכרו אמוחה! כי הוא המסית והוא השטן/והחרב עמו.../והוא הרוצח ילד קטן/בורעות אמו..." (כרך א, עמ' 87). בשיר "הנביא והנער" אנו רואים את הילד, בנה של השונמית, שנחלש ומת. ורק בזכות הנביא, איש החזון, הוא שב לחיים. (מובן, שיש לשיר גם משמעות סמלית, שלא נעמוד עליה כאן). בשיר "רצפה בת איה", שהיתה פלגשו של שאול, מוסר דוד את ילדיה לגבעונים. והם מתוך שאיפת נקם בשאול רוצחים ומוקיעים את צאצאיו, ילדי רצפה בת איה. ואנו רואים את האם השכולה באבלה הכבד.

בפואימה הדרמטית "שבת העולם" שם המשורר בפי עטוף ד' את המלים האלה: "רבי, יש בכי לשבת פלתינוק, המובל לשחיטה" (כרך ג, עמ' 93). בדימוי זה אנו רואים את רגישותו של המשורר לגורל הילד היהודי. ובהמשך "שבת העולם" אנו רואים את ילדי ר' מאיר וברוריה, שיוצאים בשליחות הוריהם לעזרת משפחה יהודית. הם נרצחים בידי בריונים. והמשורר שם בפי המקוננת קינה מרה על מותם. (שם, עמ' 158).

לאחר שהגיעו לארץ הידיעות על שואת יהודי אירופה, על רצח המיליונים, על רצח למעלה ממיליון ילדים יהודים, נודעו המשורר ונתן לכך ביטוי בשירתו. הוא ראה לפניו "תינוק בבכיו מתפתל" (כרך ב, עמ' 216). ורצה להאמין, "כי יש מי שיוכור/החרב השלופה מן הנדן, ולבקוע ילד יהודי קטן" (שם, עמ' 160). הוא מתנה את סיפור היגונים של ילדי ישראל: "הלא הוא סיפור היגונים הידוע/של ילדי ישראל במאה העשרים.../יתומים נרדפים, אמוני לחמא עניא, ממלטים את נפשם בבדידות ובקור, מאוקראינה של אז עד היום בגרמניה... (אן בן פלא, כרך ג, עמ' 22). "התועים ביערות, האובדים באין זוהר, השוחים בנהרות, באימה ובלייל.../השם ישמרכם, תינוקות ישראל!" (שם, עמ' 24). המשורר זועם על כל מי שראה ושמע, עמד מנגד ושחק: "אוי לך על כל אנקת עולל, שנשחט בזרוע רשע..." (כרך ד, עמ' 120). והוא שואל ברתת: "כל עיירתנו איך הלכה לקראת מות, איך לקראת מות הלכה העיירה?... תינוקות בית רבן" (שם, עמ' 123). בשירו "דודי ר' אהרילי", שבו הוא מקונן על הרצח בידי הנאצים, הוא שואל את דודו: "והילדים, דודי ר' אהרילי, צאן קדשים זכים אַיִם, הגד!... הילדים אַיִם?... (שם, עמ' 126-127).

הנאצים אנשי ס.ס. נקטו לפעמים בתכסיסי-רמיה כדי להעלים מן הילדים היהודים את כוונות הזדון שלהם. הנה לפנינו תמונה על תכסיסי-רמיה אלה. גן ילדים בעיירה יהודית. גנת ארית באה לשם. הגרמנים מתופפים בתופים בכל העיירה. כל אם יהודיה תביא את ילדיה אל גן הילדים. כל ילד שישאר בבית ייהרג. אמהות יהודיות מביאות את ילדיהן,

נח פניאל

צובאות על פתח הגן, הגנת מקבלת ילד ומשלחת את האם, מקבלת ילד ומשלחת את האם. סעודה גדולה ערכה לילדים בגן. הילדים רואים את הסעודה ואינם אוכלים עוד. תחילה צריך לרחוץ את הידים. שיר אחד יהודי יודעת הגנת, והיא שרה אתם את השיר. "פתחו שער, עמדו כה, בן המלך עובר פה". בשיר הזה הולכים הם בסך, ילדי ישראל התמימים, אל החדר השני הם עוברים ברננה "לרחוץ את הידים" לקראת "הסעודה" – ובחדר השני זורם הגאון... (כרך 1, עמ' 176). תמונה זו אנו מוצאים גם בשיר "מחול בשלשלאות" (כרך 1, עמ' 143-144).

על תכסיסי-רמיה אלה של הנאצים לגבי ילדים יהודים אנו קוראים גם בספרו של אליעזר ירושלמי "ילדי השואה".

אחרי מפלת הנאצים חגג העולם החופשי את נצחוננו. אולם עמנו לא חגג את הנצחון. הוא היה שרוי באבל, "הלא הוא מתחלחל/על ילדי עמנו בית ישראל, שנשחטו כגריים..." (כרך 1, עמ' 151).

במחזה המזועזע "היומן", המבוסס בחלקו על יומנו של קצין ס.ס., מגולל לפנינו המשורר את פרשת עינוייהם ורציחתם של היהודים בימי השואה. יהודי אחד המופיע בעלילה, ר' קלונמוס קלמן, כנראה, יהודי דתי, אומר:

בעשרה הרוגי מלכות נאמר שצעקו המלאכים זו תורה וזה שכרה. ענתה בת-קול משמים: אם אשמע קול אחר, אהפוך את העולם לתהוֹ-וּבוהוֹ. ועתה ילדים תמימים, מלאכים טהורים, אף גדולים קדושי ישראל, הנהרגים ונשחטים רק מפני שהם ישראל, שהם יותר גדולים מן המלאכים, ממלאים את כל חלל העולם צעקות אלו, ואין העולם נהפך לתהוֹ-וּבוהוֹ, רק עומד על עמדו, כאילו לא נגע לו הדבר, חס ושלום (כרך 1, עמ' 208).

בהמשך העלילה מופיע עוד יהודי, בינין, עד ראייה, והוא מספר:

ראיתי ילדים יהודים, שהובאו בקרוונות אל תחנת החיטוי. הם היו קרועים ובלואים ויחפים. הם ידעו יותר מאתנו. הם היו כה נפחדים, עד כי נדמה היה שהם אילמים. הם אימצו בדיהם הקטנות קופסאות קטנות וסידורי תפילה. הם מיאנו להכנס אל "אולם הרחצה", בהידחפם באכזריות על ידי אנשי הס.ס. הם נאחזו בכוח אלה באלה, בכך, חיבקו איש את רעהו וזעקו מתוך אימת מוות: "לא, לא, גאז, גאז!" (שם, עמ' 218). ובהמשך העלילה שואל רולף את דורותיאה את השאלה הנוקבת: "...לאן הלכו השנים של מיליון ומאתיים אלף ילדים יהודים, אשר הובלו לטבח ואת חייהם לא חיו! היכן אבדו הזעקות של רבוא רבואות הכלואים למיתת חנק בתאי הגאז האטומים? הם קיימים, דורותיאה. הם חותרים כמו לבה רותחת בי ובך ובכל החיים היום. והם עתידים להתפרץ פתאום. יש וכלילה אני שומע כמו רעידת אדמה מתקרבת... (שם, עמ' 221).

בפואימה "היות" מתוודה המשורר מתוך יסורי מצפון:

"איפה הייתי בהשתולל/היד המכחדת אחי!/הילדים נפוחי הרעב/למרמס בחוצות הגטו, /עור ועצמות ועינים./הגופיפים המכוסים נייר עתון/ואין מאספם לקבורה" (כרך 1, עמ' 11-12).

ובימינו. לאחר שקרה האסון בהתנגש אוטובוס ברכבת וילדים מבית-הספר "ברנר" בפתח-תקה קיפחו את חייהם, הגיב ש. שלום על כך בצורה מרגשת בשירו "מות ילדים": "מות ילדים – יללה בלילה/מגלגל הסופה והמבול, /זעקת הצילו של נפש כי וי לה, /ואתה באויקים כבול! /מות ילדים – תפילה שנאלמה/בפי מלאך נבהל שנפל, /כתובת של אש: מדוע ולמה? /תלייה יתומה בחלל". ("דבר", 24.6.85).

היבטים חינוכיים ביצירת ש. שלום

אחרי הקדרות של התמונות הקודמות בוקעים אלינו קצת קווי-אורה, כאשר מתבוננים אל המציאות בארץ. במחזה "הן השומר" באים ילדי הקיבוץ אל ר' וולוולי ומבקשים ממנו, שיספר להם על ל"ו הצדיקים, שבזכותם קיים העולם. ר' וולוולי נענה להם ומספר. ולפי סיפורו, ל"ו הצדיקים של הדור האחרון הם: שואב המים, עובד אדמה ובונה בתים. ובשעה שעובדים בפרדס בקטיפ, שרים הבחורים והבחורות של הקיבוץ את שירו של המשורר, שהתחנך על חזון אחרית הימים של ישעיהו: "לא יולד לקרב עוד ילד/וכל חרב תכותת..." (כרך ד, עמ' 26; כרך ז, עמ' 180). זה ראוי להיות סיום חגיגי של המחזה. האמנם יקום החזון? האם נזכה לכך אי-פעם?

במאמרו על מאנה כץ כותב ש. שלום על פגישתו עם הצייר. ואז אמר לו הצייר בין השאר, שינס הנסים היה בעיניו הילד היהודי, שנולד בן-חורין על אדמת האבות" (כרך ח, עמ' 73). יש לשער, שזוהי גם דעתו של המשורר.

בכרך י"ב של כתביו, "שיר לבן", ריכז המשורר את שיריו לילדים. בשירים אלה אנו מוצאים חוויות ילדות, נופים בארץ, בעלי חיים, אהבת מולדת וחגים ומועדים.

בימים שביקר ש. שלום בשליחות תרבותית-ספרותית בארצות הברית בשנת 1950, הוא נפגש גם עם אנשי חינוך ומורים עברים. והוא התרשם מאד ממסירותם לחינוך העברי באמריקה. ביחוד הוא נהנה ממסדות חינוך עבריים "לכל היום". הנה הוא מתאר פגישה חגיגית עם תלמידי "ישיבת פלטבוש" ומוריה: "חוויה מופלאה להימצא באסיפת ילדים המתחנכים על טהרת העברית בכרך הגדול של ניר-יורק. קוראים ומזמרים את שירינו ומדברים עברית רהוטה, כשמוריהם עומדים על גבם ונהנים. חטיבה של מדינת ישראל בלב ניר-יורק" (כרך י, עמ' 125).

ובסיום מסעו באמריקה הוא כותב: "כצל שחור, הניצב פתאום לנגד העינים ברגעי האושר הגדולים ביותר, כן – עם סיכום מפלאות מסעי ביבשת זו – תקפני פתאום חרדה לגורלם של עשרות רבבה בני הנוער היהודי המהלכים כאן קוממיות, כלולים בהדרם. רק אחוז קטן מהם מקבל חינוך יהודי שלם..." (שם, עמ' 127).

*

בהגיע המשורר לגבורות קטפתי לו זר פרחים מערוגת גנו, שזרע לילדי ישראל. ונאחל לו חיים ארוכים ובריות גופא ונהורא מעליא.